

BOEKBESPREKINGEN

DALFSE MUGGEN.***Volksverhalen uit een Overijsselse gemeente.***

Guy Hoebeke

Onder impuls van Unesco wordt de laatste jaren de nadruk gelegd op de immateriële volkscultuur. Voordien was dat het geval met het materiële erfgoed. Een prachtig voorbeeld van dit laatste is het opnemen van de meeste begijnhoven in ons land op de lijst van het werelderfgoed. Ook in de wereld van de volkskunde beweegt er een en ander en zijn er in Vlaanderen veranderingen op til. Het is wellicht ook niet toevallig dat professor Top van de KUL twee jaar geleden gestart is met een reeks van zes sagenboeken "Op verhaal komen", samen met het Davidsfonds. Ze behandelen de sagen in de vijf Vlaamse provincies en de moderne stadssagen.

In een vorige bespreking hadden we het over het boek "Bèèh...! Groot Dordts volksverhalenboek" van dezelfde schrijver, dat in mei 2005 verscheen bij de Profiel Uitgeverij. Stilzitten is er voor de heer Koman niet bij, want een jaar later rolt "DALFSE MUGGEN. Volksverhalen uit een Overijsselse gemeente. Mondelinge overlevering, volksgeloof en vertelcultuur in Dalfsen, Hoonhorst, Lemelerveld, Nieuwleusen, Oudleusen, e.o." van de pers. En dit is nog maar het begin. Na als hobby deze twee boeken geschreven te hebben, werd hij onlangs aangesteld als nationaal projectleider van het nieuwe DOC (Documentatie en OnderzoeksCentrum) Volksverhaal van het Meertens Instituut. Zoals de heer Koman het zelf stelt: "Het doel is het volksverhaal structureel beter te documenteren en onderzoeken." Hij is tevens bezig met het opzetten van meerdere grootschalige projecten, waaronder inter-disciplinaire samenwerking, internationale samenwerking, tegen 2009 het nieuwe landelijke groot volksverhalenboek van Nederland en per Nederlandse provincie een nieuw volksverhalenboek in de trant van de twee voornoemde boeken. Interdisciplinaire samenwerking komt er door het opstarten van een werkgroep 'Homo Narrans', met deelnemers uit verschillende disciplines. Internationale samenwerking berust o.a. op het opstarten en onderhouden van een 'International Folktale Database', initiatief van het comité 'Folktales and the Internet', en op samenwerking met Vlaamse collega's. Er is al contact met de Volksverhalenbank (opgezet door de K.U.L.), die een 100.000-tal volksverhalen telt. Het ziet ernaar uit dat er nog heel wat publicaties van de heer Koman zullen volgen.

"Dalfse Muggen" is volledig opgevat in de trant van het "Groot Dordts verhalenboek". Het kwam tot stand in samenwerking met de IJsselacademie te Kampen. Uit de structuur van het boek blijkt duidelijke

lijk de wetenschappelijke benadering: al het verzamelde is netjes onderverdeeld in dertien thema's, gaande van 'Dalfser volksverhalen en bijnamen', over 'Toverij, hekserij en het tweede gezicht' tot 'Godsdienstige getuigenissen'. Nieuwe thema's t.o.v. het Dordtse verhalenboek zijn: 'Duivelsagen', 'Sprookjes en humoristische verhalen', 'Raadsels en grappen', 'Boerenwijsheid en -geloof', 'Specifiek volksgeloof en -gebruik' en 'Godsdienstige getuigenissen'. De thema's zelf zijn dan nog eens onderverdeeld in onderwerpen en die op hun beurt in voorbeelden. Dit alles berust op de classificatie van verhaaltypen, zoals beschreven in hoofdstuk 15, waardoor de verzamelde verhalen internationaal gekoppeld worden aan gelijkaardige volksverhalen.

Ruben Koman, een rasechte Dordtenaar en dus Zuid-Hollander, kwam in Dalfsen in een andere wereld terecht. Zoals hij zelf schrijft, kenmerkt het dorpse leven in de Overijsselse gemeente zich door "...rust, ruimte en nog eens rust". Er kwamen in Dalfsen meer vertellers opdagen dan in Dordrecht en ze namen ook ruimschoots de tijd om de auteur in te lichten. Ze voelden meer liefde voor hun eigen Saksische cultuur en er bleken veel meer volksverhalen en een grotere verscheidenheid aan onderwerpen overgeleverd te zijn. Daarbij komen nog hun dialecten, die tot het West-Nedersaksisch behoren. Sommige sagen in het boek zijn in dit dialect weergegeven, wat wel de authenticiteit ten goede komt, maar de verstaanbaarheid niet altijd bevordert. Dit wordt uiteraard meestal opgevangen door de navolgende uitleg. De basisgegevens, die het stramien vormen voor dit boek, verzamelde dhr Koman bij univer-siteiten en instellingen. Nadien zorgde de Historische Kring Dalfsen voor contact met een honderdtal inwoners van Dalfsen en Nieuwleusen. Niet alleen oudere mensen bleken te vertellen, ook de jeugd, met verhalen over wicca, spoken en geesten, leverde een bijdrage. Tot slot vermelden we dat de volksverhalen in dit boek benaderd zijn volgens de klassieke etnologische, volkskundige methodes, zonder het historische aspect uit het oog te verliezen. 'Dalfser Muggen' is een boek over cultuurhistorische volks-overleveringen. De klassieke genres van het volksverhaal zijn de sage, de mop, de anekdote en de zeldzamere sprookjes en legenden.

Dalfser volksverhalen en bijnamen behandelt bijna uitsluitend de bijnamen. Leuk is de geschiedenis van de 'Dalfser moppen'. Ze horen thuis in de familie van de Gentse mokken en de Lierse vlaaikes. Ontstaan in 1784 door een misbaksel van bakker Gerrit Frijling, worden ze nu nog enkel door die familie gebakken. Evenals een 'Gentse mokke' is 'mop' een koos-naam voor een meisje! De meeste volksverhalen zijn niet typisch voor Dalfsen. Zo leunt het verhaal over de kerk-toren, die in brand stond, en de vlammen, die achteraf bij het blussen een zwerm muggen bleken te zijn, dicht aan bij dat van de Mechelse 'Maneblussers'. De verklaringen van het ontstaan van de bijnamen

zijn eerder speculatief. De lezer kan dus zelf kiezen, wat hem het meest waarschijnlijk lijkt.

Waar de Hollanders hun afstamming terug voerden op de Batavieren, dachten de Overijsselaars dat ze van Widukind (743-807), een leider van de Saksen, af stamden. Volgens de **Ontstaans- en naamsverklarende sagen** kan de naam Dalfsen afgeleid zijn van een zekere Alphego, van Adolfsheem, maar ook van 'elven'. Onder invloed van jonge Angel-saksische culturele invoer, zijn er tegenwoordig weer mensen die in 'elven' geloven! Volgens dhr Koman zijn er zelfs opnieuw sjamanen opgedoken. Tussen de vele behandelde onderwerpen en voorbeelden, treffen we de "levensboom" aan. In het bovenlicht boven de voordeur vindt men soms die (smeedijzeren) bomen. In Vlaanderen zijn ze zeer zeldzaam. In Wachtebeke, in het Meetjesland (Oost-Vlaanderen) b.v., is er ons maar een enkele bekend. Of de levensboom nu van Germaanse of van christelijke oorsprong is, kan ook hier niet definitief uitgemaakt worden. Trouwens komt in het boek telkenmale terug, dat er over Germaanse overlevering in de Nederlanden bijna niets schriftelijks overgeleverd is en men meestal in het duister tast.

Over **Reuzen, kabouters en kinderschrik** valt niet veel te berichten. In het opvoeden van kinderen speelden eeuwenlang kinderschrikken en taboes een rol. Ze werden gebruikt om de kinderen te doen gehoorzamen. De kindervreter, de bullebak en de 'jeude' zijn drie vormen van kinderschrikken. Drie illustraties komen ook voor in het vorige boek. Voor wie slechts een van de twee werken koopt, is dit geen probleem. Voor wie ze beiden heeft, zijn ze natuurlijk niets nieuws.

Toverij, hekserij en het tweede gezicht vertelt in feite weinig of niets over toverij. Het, overigens prachtige, verhaal over "Hendrikje Remmelts" gaat over een vrouw die in brede kringen bekend stond als heks. Merkwaardig hier is dat dit waargebeurde verhaal in 2005 verteld werd door een heuse verhalenverstelster, Jopie Neuteboom, en berustte op de processtukken. Het speelt zich af in Dalfsen in 1724 en geeft een levendige indruk van hoe het er in die tijd aan toe ging. Mevrouw Neuteboom maakt deel uit van een vertelgroep 'In Geuren en Kleuren'. In het Overijsselse Vechtdal wordt sinds enkele jaren een vertelfestival gehouden om het vertellen te bevorderen! Voorts verheldert dit hoofdstukje enkele begrippen als 'heksenkringen', 'heksenbezems', 'heksenkransen' en 'heksendieren'.

"In het volksgeloof is er geen figuur die een zo grote plaats inneemt als de duivel" luidt de eerste zin van **Duivelsagen**. Dat kan waar zijn regionaal, o.a. voor Dalfsen waar *"Het geloof in en de angst voor de duivel, vooral onder christenen in de regio, nog steeds zeer sterk aanwezig is"* In

de honderden door ons in Vlaanderen verzamelde sagen zijn vooral de heksen, de tovenaars en de weerwolven sterk vertegenwoordigd en de duivel veel minder. Verband wordt o.m. gelegd tussen de duivel en speelkaarten, rood haar en de paddestoel 'phallus impudicus'.

Bij **Spoken en geesten**, een uitgebreid hoofdstuk, ontmoeten we weer de verzamelaar Boekenoogen (1868-1930). Een van zijn belangrijke informanten was de Dalfsenaar Jacobus Volkers (1847-1926). Behalve verhalen over spookdieren en -huizen, dwaallichten en vuur-bollen, treffen we ook de meer verbreide verhalen over 'witte wieven' en de 'Wilde Jacht' aan. Een verhaal over witte wieven, nog opgetekend in 2005, maar dat zich afspeelt in de tijd van Napoleon, geeft zeer goed weer wat de mensen dachten als ze nevelslierten op zich zagen afkomen. Van de Wilde Jacht zijn meerdere varianten bekend, zowel heidense als christelijke. De Grieken hadden er al verhalen over, de Germanen sprake van Wodan en zijn krijgers, en later kreeg men ook meer plaatselijke figuren zoals Bommenberend, de bisschop van Münster. De overige verhalen hebben het over galgen en kerkhoven, meenemen van geesten, grenssteenverzetters, ... Ook hier zijn er weer enkele sappige vertellingen opgenomen.

Wel heel kort wordt over **Luchtverschijnselen** bericht. Het noorderlicht, vallende sterren, ufo's, ... zijn tekens die waarschuwen voor nakend onheil. Beter is de regenboog. Wie de moed opbrengt om tot aan zijn voet te gaan, vindt een schat. En met de huidige levensduurte is dit mooi meegenomen.

Sprookjes werden vroeger weinig of niet verteld in de streek van Dalfsen. Roodkapje, Klein Duimpje en Sneeuwwitje zijn uiteraard bekend, maar kunnen even goed uit sprookjes-boeken gehaald zijn. **Sprookjes en humoristische verhalen** geeft een zeer eigen vorm van 'Roodkapje' dat zich afspeelt in Nieuwleusen. Leugenverhalen zoals 'Mans van de Moane', 'Baron van Münchhausen' en 'Het gelukkige schot' vormen de meerderheid. De verhalen over Tijn Uilenspiegel vallen onder de categorie van de grappige vertellingen. Waar de bewering vandaan komt dat in België de figuur in de maan een vrouw zou zijn, 'Janneken in de Maan' genoemd, is ons een raadsel. In Nederland is 'Janneken' een vrouwen naam, maar in Vlaanderen is 'Janneken' het verkleinwoord van 'Jan' en als dusdanig een man. Over Klaas Vaak kan nog vermeld worden dat die in Vlaanderen ook het 'zandmanneken' genoemd wordt.

Nieuw is **Raadsels en grappen**. Bij de raadsels zijn er enkele totaal nieuwe, zoals "*Vief hart'n - vief start'n - en 'n prik in 't gat - ra, ra wat is dat?*" Wat is het verschil tussen 'aprilgrappen' en 'fopdrachten'? Bij de eerste stuurt men mensen op pad naar een verzonnen gebeurtenis;

bij de tweede gaat het om fop-opdrachten zoals 'een dicht vergiet gaan kopen' en 'de map met de zoekgeraakte stukken gaan halen'.

Historische sagen is wel een van de beste hoofdstukken van Dalfser Muggen: een grote verscheidenheid aan onderwerpen, oude sagen van vierhonderd jaar terug en nieuwe sagen, zo recent als 1997. De wolfsage over een razende man, die in een kamer van het kasteel Rechteren werd opgesloten en die nadien nooit meer geopend werd, is in zoverre bijzonder, dat de huidige bewoonster in diezelfde kamer woont en er helemaal niets aan de hand is. Na de nederlaag van Napoleon op het slagveld bij Leipzig in 1813, kwamen de eerste Russische soldaten in Nederland. Deze kozakken maakten een diepe indruk op de Nederlanders van die tijd. Het resultaat is een aantal sterke verhalen. Enige voorzichtigheid is wel geboden bij het verhaal 'Kozakken hakken er op los', waar de auteur bekent twee elementen bij de sage zelf verzonnen te hebben. Verborgene schatten, onderaardse gangen en Maarten Luther ontbreken ook niet. Een moderne sage is die waarin boeren geen concert van de boerenrockgroep 'Normaal' wilden toelaten, omdat zogezegd de varkenspest uit brak, in alle plaatsen waar de groep opgetreden was. Het ging uiteindelijk zo ver, dat de fans van de groep eerst door een ontsmettingsbak moesten lopen.

Het hoofdstuk **Boerenwijsheid en -geloof** zal menige lezer(es) niet onberoerd laten. Wat onder 'Volksgeneeskunde' verzameld is aan remedies tegen ziekten als hoofdpijn, koorts, reuma, ringschurft, e.d. kan misschien ook de moderne mens nog helpen. Als dit niet helpt kan men nog altijd de ziekte over dragen, b.v. op een boom. In 1995 ontdekte men een geneeskrachtige boom in Staphorst. Dit leidde tot een soort godsdienstoorlog, want de boom werd in 1996 door christenen omgehakt. Bijzonder verhelderend is het verhaal van "Het Staphorster Boertje", een genezer, die door tienduizenden mensen geraadpleegd werd. Hij heeft een moderne opvolger in een man die water 'vitaliseert'. Dit helpt blijkbaar tegen alles, als we de talloze getuigenissen mogen geloven.

In de meeste mensenlevens zijn er drie belangrijke scharnierpunten: geboorte, huwelijk en overlijden. Daarover handelt **Specifiek volksgehoof en -gebruik** grotendeels. Een zeer knappe wijze om aan kinderen te komen, is kikkers aan de deurklink hangen. Zoals bekend lusten ooiervaars kikkers en daar ze ook de kinderen thuis bezorgen, is het verband vlug gelegd. Ons totaal onbekend zijn de 'tandenmuis' en de 'tandenfee'. Wij moesten onze melktanden over ons hoofd naar achteren gooien, maar wat in Dalfsen met melktanden gebeurt ... Een zeer oude gewoonte was het 'aanzeggen van de bijen' bij huwelijk en dood. Als huisdieren behoorden ze tot de familie en werden verwittigd bij een huwelijk doordat een rood doek om de korven gelegd werd; bij

een overlijden was het een zwart doek. Een recent fenomeen is de ‘dierenhemel’ en daaruit voortvloeiend de ‘dierenbegraafplaats’.

Alleen al voor wat verteld wordt in **Godsdienstige getuigenissen** zou men zich het boek ‘Dalfser Muggen’ aanschaffen. Volksverhalenonderzoekers hebben hun werkterrein verbreed, zo dat nu ook familie verhalen en persoonlijke geschiedenissen aan bod komen. De opgenomen verhalen geven een beeld van de huidige geloofsbelevenis en vertelcultuur. In Dalfsen staan de christelijke getuigenissen tegenover de niet-christelijke. Sommige christenen weigerden zelfs iets te vertellen. Alleen uit katholieke hoek en evangelische en pinkster-gemeenten werd meegewerkt. De verhalen gaan dikwijls over genezing, bekering en wonderlijke voorvallen. Een foto van een engel die naast een vliegtuig in de lucht zweeft, duivelse toveracademies, een paragnost gestopt door gebed, zijn moderne verhalen, maar er zijn ook oude heiligenlegenden verzameld. Het animisme met zijn sjamanen is in opmars, evenals de Wicca-beweging. De bewering alsof deze twee bewegingen de hedendaagse voortzetting zouden zijn van oeroude godsdiensten, wordt van de hand gewezen. De persoonlijke getuigenissen van de vertellers zijn pakkend.

Zoals in het vorige boek is er een **Dalfser Volksverhalenkaart**, waar twintig plaatsen aangeduid worden die in de verhalen voorkomen.

Het boek sluit met de **Classificatie van verhaaltypen**. Het eerste deel geeft een register van volksverhaaltypen volgens Aarne, Thompson en Uther, volgens Brunvand, Sinninghe, Theo Meder en Vander Kooi. Het tweede deel herneemt dan de verschillende onderwerpen en klasseert ze volgens de typenlijst.

Behalve een Engelse samenvatting, bevat het boek nog een lijst van 96 correspondenten en vertellers en een uitgebreide literatuurlijst met 169 vermeldingen. Zoals het boek “Groot Dordts volksverhalenboek” is “Dalfser Muggen” voorzien van heel wat foto’s, tekeningen en prenten. De drie registers, een op persoonsnamen, een op geografische namen en een op onderwerpen, laten de lezer toe snel zijn weg te vinden naar een bepaald gegeven. De heer Koman geeft blijk van een grote werkkraft: niet minder dan 1376 noten verschaffen bijkomende uitleg bij de tekst.

Een bedenking moet ons toch van het hart: het zou misschien beter zijn voor de leesbaarheid als de twee kolommen per bladzijde uitgelijnd zouden zijn. Uitgeverij Profiel heeft met “Dalfser Muggen” een zeer keurig gebonden boek uitgegeven. Voor wie van volksverhalen, overleveringen, volkscultuur en volksgebruiken houdt, is dit werk een sterke aanrader. Het is tevens het tweede deel van wat ooit een volle-

dige verzameling zal worden die alle Nederlandse provincies zal beslaan.

“Dalfser muggen: Volksverhalen uit een Overijsselse gemeente”
door Ruben A. Koman. Profiel, Bedum, 2006, 293 p.
ISBN 9052943656